

Bringer Naturpark Åmosen det ultimative Nissebevis?

*Af Jørgen Mogensen, nissolog,
Dianalund*

Bringner Naturpark Åmosen det ultimative Nissebevis?

Af Jørgen Mogensen, nissolog, Dianalund

Lørdag den 4. december 1993 offentliggjorde Berlingske Tidende min kronik "Findes der stadig nisser i Åmosen?" Kronikken gav megen presseomtale både det år og i årene derefter, og talrige er de foredrag, jeg har holdt om emnet. Årene siden 93 har bragt os tættere på svaret, men ikke tæt nok. Endnu mangler det bevis, der kan overbevise de sidste tvivlere. For selvom de fleste i dag regner nisser for en naturlig del af den danske fauna, så er det ultimative bevis for nissens eksistens i Åmosen endnu ikke bragt til veje. En Naturpark vil give så megen ro og så meget naturlig plantevækst, at der

Nissernes formodede tilholdssteder.

Skelet af husnisse som opbevares på Zoologisk Museum i København. Det hævdes at være fundet under udgravning i Svendborgs middelalderby ved siden af et tagbærende stolpehul fra en smedie. Foto Gert Brovad .

forhåbentlig igen kan opstå en livskraftig bestand her i deres sidste naturlige miljø i Danmark.

Dansk folkemindesamling og Nissologisk Institut

Der findes to institutioner, der beskæftiger sig med nisser i Danmark, Dansk folkemindesamling og Dansk nissologisk Institut. Den første institution forsker i vores opfattelse af nisser, den anden i selve materien: nissernes liv, altså nissernes etnologi. Dansk nissologisk Institut er en del af Københavns Universitet og har til huse på Amager. Vest for Storebælt har Naturhistorisk Museum i Århus også taget nissologien til sig. De to institutter samarbejder, men vi på Amager mener det er forkert, at placere nissologien under naturhistorie, da videnskaben jo i bund og grund er humaniora.

For kort at opsummere nissernes lidelsehistorie, så kan det slås fast, at vores

opfattelse af nisser de sidste 150 år har undergået en glidende forandring. Allerede i 1840'erne beskæftigede maleren J.T. Lundbye sig meget med nisser. Endnu i 1880 vidste alle, at nisser fandtes og var en del af livet på godt og ondt. I takt med urbaniseringen og i takt med, at antallet af nisser blev mindre og mindre, så færre og færre nisser, og en overgang omkring 1960 troede næsten alle, at nisser var overnaturlige væsener! Det var i den situation, at Nissologisk Institut blev dannet. Vi skulle dæmme op for denne fiktionsgørelse af nisser. Det har vi gjort med en vis succes, selvom bevilningerne ikke følger det store og samfundsnyttige arbejde, vi gør. Kvindeforskningen får faktisk flere penge end os, selvom alle jo erkender, at kvinder eksisterer!

William Sørensen (1848-1916) zoolog med speciale i fisk og edderkopper. Foto: kopi ved fotograf Anker Nielsen u.å./Det Kongelige Bibliotek.

August Krogh (1874-1949), professor i zoofysiologi, nobelpristager i fysiologi/medicin. Foto Julie Laurberg & Gad, 1918/Det Kongelige Bibliotek.

Nissologi

På trods af få forskningsmidler kan nissologien imidlertid se tilbage på en lang og glørværdig historie i det godes tjeneste. Familiejournalen nr. 51 1998 nævnte nogle: "William Sørensen er Danmarks største nisseforsker gennem tiderne. Selvom han i den brede offentlighed er mest kendt som zoolog med fisk og edderkopper som speciale, var det ham, der fremdrog det berømte nissehus fra Rude Skov, og hans "Fromme Sjæles Gode Gjerninger" er et hovedværk i den videnskabelige nissetradition. August Krogh, der i 1920 fik Nobelprisen i medicin var en pioner indenfor forskningen af nissernes kostvaner." Bladet opremser andre berømtheder, men lad det være nok med disse to eksempler. Siden min kronik i 1993 er jeg gang på gang blevet opfordret til at

Fortsættes næste side

fortælle om de seneste forskningsresultater. Det gør jeg også gerne, men slører altid steder og begivenheder, så man ikke umiddelbart kan finde nisserne. Nisser er sky væsener, og al for meget opmærksomhed kan skræmme dem væk for stedse. Derfor er det så vigtigt, at Åmosen bliver gjort til en naturpark, så de kan få et refugium. Andre steder i Danmark kan et sådant ikke findes.

Men er nisser da ikke overnaturlige? Nej, da. Tænk blot på risengrød! Kan man forestille sig en alf, en lygteemand eller et spørgelse spise risengrød? Nej vel. Risengrød er en bastant spise, beregnet for folk, der arbejder hårdt og lever naturligt. Tænk på

Nisser var gode håndværkere. I deres underjordiske værksteder fremstilles mange nyttige genstande, fortrinsvis af metal og træ. Om billedet forestiller den hule ved Verup, der omtales i artiklen, vides ikke med sikkerhed. J. Th Lundbye: "Bjerge-tøi". 1845. Tilhører Den Hirschsprungske Samling.

alle de andre nissehistorier, du kender, som stammer fra folketroen, og som ikke er digtet i nutiden: der er intet overnaturligt ved de historier: Nisser kommer til hjælp, når kaner er væltet, løbende over bakkerne, ikke flyvende igennem luften, de hjælper deres husbond, ikke ved trylleri, men ved at stjæle hø fra naboen! Laver de løjer, er det uskyldige løjer, så som at gemme ting eller sværte et barn på næsen med en sodet korkprop. Aldrig siger de magiske remser eller gør sig usynlige på magisk vis.

Nissernes lidelsehistorie

Men hvis nisser ikke er overnaturlige, hvad er de så? De er mennesker som du og jeg. Nisser er vores indianere, vores buskmænd og vores aboriginere, en rest af den oprindelige befolkning, der er drevet ud i ødemarken og her lever en kummerlig tilværelse. Danmark har kun oplevet en erkendt erobring, nemlig danernes erobring omkring år 300. De oprindelige indbyggere var nisser, eller som de blev kaldt: hardubardere.

Danere og hardubardere kæmpede i 100 år om magten i landet. Disse kampe har sat sig spor i skjoldungesagnene og arkæologisk i bl.a. de store våbenofringer i vore moser, ligesom vi ser det i bebyggelsesmønsteret. Efterhånden er der enighed om at byer, der ender på – lev, er grundlagt af danerne, altså Reerslev, Jerslev, Særslev osv.. De var fremskudte forter i det nyerobrede land. Hardubarderne/nisserne boede i byer der endte på – løse. Disse "løsebyer" (Tersløse, Merløse, Slagelse (Slagløse), Tølløse osv. ligger tættest i Merløse herred, altså det indre af Sjælland. Her er der til gengæld ikke en eneste by, der ender på – lev! Her i Merløse herred, havde hardubarderne/nisserne altså tænkeligt deres sidste desperate rige, inden det gik i opløsning mellem år 400 og 600.

Fortsættes næste side

Saxo fortæller direkte om kampe mellem skjoldunger og nisser: på side 157 i udgaven fra 1924 står der således i beretningen om Hagbard og Signe: "... og som de nu strejfede vidt omkring, kom de engang til at støde på en nissekonges, Hamunds, tre sønner: "Helvin, Hagbard og Hamund med hundrede skibe.." (min fremhævelse). Saxo siger altså helt konkret, at Hagbard var en nisse, og at nisserne kæmpede mod danerne.

Kampen mellem de to befolkningsgrupper gik op og ned. Endnu en kong Frode kunne overvinde danerne og indføre Frodefreden. En typisk nisseting. Men i det lange løb kunne nisserne ikke klare sig. Til den fysiske overmagt kom den psykiske. Ligesom indianerne i slutningen af 1800-tallet blev dæmoniseret, for at de hvide bedre kunne sætte sig op til at udrydde dem, så skete der det samme for hardubarderne, alene navneskiftet til nisser siger lidt om det, men også de overleverede sagn antyder noget lignende. Kampen mod Grendel er værst. I sagnet står direkte, at Grendels land er det indre af Sjælland, og at han bor i en stor uhyggelig mose en lille dags gåtur vest for Lejre! Hvis det er en reel stedsangivelse, kan det kun være Åmosen, der her er beskrevet. Grendel overvindes, men det er værd at bemærke, at sagnet intet sted siger, at danerne erobrede hans land!

Nisserne fik lov til at overleve i mange århundreder i et slags parallelsamfund til det danske. Ligesom aboriginerne og buskmændene gør det den dag i dag. Det meste af året boede nisserne i de udstrakte og sammenhængende moser, skove og overdrev udenfor danernes landsbyer. Når vinteren satte ind med kulde, fugt og fødeknaphed, søgte de imidlertid ind til bøndernes lune gårde. Ligesom mus og mår. Her kunne

"Jeg har at mælde mig hjemkommen til Tjeste, 1846", J. Th. Lundbye. Efter at have været væk hele sommeren kommer nissen tilbage til "sin " gård i november-december. Her vil han være med til at passe kreaturer, mod at han får husly og mad. Bemærk at nissen er stor som en kalv. Fra Trolldom og Huletanker, tilhører Den Hirschsprungske Samling.

de leve på lofter og i stalde. Behandlede bønderne dem pænt, hjalp de gerne med pasning og fodring af kreaturerne. De spiste dyrenes mad, men satte man en skål grød op til dem, hjalp de ekstra meget i stalden.

Sådan gik der mange århundreder, hvor man levede i en slags fredelig sameksistens. Men med effektiviseringen af landbruget i 1800-tallet gik det galt. En veritabel nissejagt gik i gang. Navnlig december måned var en god jagtmåned: løvet var faldet af træerne, jorden var ofte dækket af sne, og nisserne, der som andre naturfolk elskede stærke farver (f.eks. røde huer) var lette at få øje på. På grund af denne intense jagt er nisser i dag meget sky, men det er snarere samfundsudviklingen end sporadiske jagter, der i dag har taget livet af nisserne. Det effektive landbrug havde ikke plads til unyttige personer som nisser, urbaniseringen fjernede

folk og dermed nissernes tilholdssteder på landet. Nogle nisser forsøgte at flytte med ind til byerne, men nisser trives ikke i byer.

Om hvad gjorde nisserne så? Ja, nogle af dem søgte faktisk ind i samfundet. Alle undrer sig over, at befolkningstallet steg så markant i 1800-tallet, og mange, der dyrker slægtsforskning, har oplevet at ens forfaders fødselsdato mangler! Dato for bryllup, begravelse etc. har man. Men fødselsdato og – sted er væk! I et samfund uden effektive personregistre har det været let for en nisse at blive integreret i samfundet. Pludselig dukkede en Mads Hansen op i et sogn, gående nordfra, fik arbejde som karl og giftede sig med husbonds datter! Det har været relativt let. For dem, der ville det. Andre har søgt tilbage til deres rødder og forsøgte at slå sig igennem i de få reservater, der blev tilovers, når jorderne var drænet, skovene fældet og fabrikkerne anlagt. De sank helt ned i uføret og blev nogle sølle skabninger. Uden bøndernes opfostring om vinteren blev de små og svage, og den meget friske luft fik deres hud til at se gammel ud før tid. Men de overlevede!

Omkring år 1900 var der tre steder, de ægte nisser stadig holdt til: De nordsjællandske skove, den jyske hede og den midtsjællandske Åmose. Hedens opdyrkning og den kraftige befolkningstilvækst i Nordsjælland umuliggjorde imidlertid nissernes ophold her. Tilbage var kun Åmosen. Under det store tørveeventyr fra 1940 til 1956 sås mange nisser herude. Siden er beretninger om nisser gået stødt tilbage. Efter Hedeselskabets dræning af mosen og regulering af Åmose Å fra 1960 og fremefter er livsbetingelserne for nisser i Åmosen kraftigt forværret, og mange frygter, at nisser i dag er udryddet også her. Endnu har vi minderne om dem. Her skal blot nævnes Nisbakke i Niløse, og

den mystiske hule gravet ind i den gamle søskrænt til venstre for Magleøvej i samme sogn. Hertil kommer de spændende fund på Magleø, som indtil videre nok ikke bør videregives til offentligheden.

Men det er ved at være sidste udkald. Nissernes livsbetingelser i Åmosen er kraftigt forværret siden 1960. Hvis vi ikke gør noget, er der fare for, at de uigenkaldeligt forsvinder. En naturpark vil forhåbentlig kunne rette op herpå. Ser du en nisse, hører jeg gerne herom. Du kan kontakte mig via Institutets hjemmeside: www.nissologi.dk.

Nisse puster til ilden i en kakkellovn. 1844? J. Th. Lundbye. Som andre mennesker kunne også nisser fryse og ønskede derfor varme i kakkellovnen. Bemærk den karakteristiske hue og det velplejede skæg. Nisser var meget modebevidste, og selvom de i vinterhalvåret levede blandt danskerne, havde de deres egen tøjstil. Det ses også i dag, hvor indvandrere på trods af at de lever blandt danskere hele året, som regel beholder deres egen mode og tøjstil. Tilhører Den Hirschsprungeske Samling.

